

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۱۱/۰۵

تاریخ بررسی مقاله: ۹۰/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۱/۰۲/۳۰

دو فصلنامه مشاوره کاربردی
دانشگاه شهید چمران اهواز، پاییز و زمستان ۱۳۹۰،
دوره‌ی اول، سال اول، شماره‌ی ۲
ص ص: ۱۳۴-۱۱۹

الگوهای ارتباطی در گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده

سیامک سامانی*، مینا بهبهانی*

چکیده

هدف این مطالعه تصریح الگوی ارتباطی در گونه‌های مختلف خانواده در مدل فرایند و محتوای خانواده بود. گروه نمونه‌ی این مطالعه شامل ۳۸۰ دانش‌آموز دبیرستانی (پایه اول تا سوم) در شهر شیراز بود. ابزار مورد استفاده مقیاس خود-گزارشی فرایند خانواده، مقیاس خود-گزارشی محتوای خانواده و پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده بود. در این مطالعه از دو مقیاس اول برای گونه‌شناسی خانواده بر اساس مدل فرایند و محتوای خانواده استفاده شد (خانواده سالم، خانواده‌ی غیرسالم و دو نوع خانواده‌ی مشکل‌دار) و بر اساس پرسشنامه الگوهای ارتباطی میزان هم‌نواپی و گفت و شنود در خانواده‌ها ارزیابی شد. نتایج تحلیل واریانس یک راهه و آزمون پی‌گیری شفه برای مقایسه‌ی گونه‌های مختلف خانواده نشان داد که خانواده‌های سالم به طور معناداری از گفت و شنود بیشتری در مقایسه با دیگر گونه‌های خانواده و خانواده‌های غیر سالم به طور معناداری از میزان هم‌نواپی بیشتری در مقایسه با دیگر گونه‌های خانواده در روابط استفاده می‌کنند. در مجموع، نتایج این مطالعه نشان داد که خانواده‌های سالم به واسطه ایجاد محیط امن این فرصت را برای ابراز ایده‌ها، نیازها و درخواست‌های اعضا مهیا می‌کند.

کلید واژه‌ها: الگوهای ارتباطی، گونه‌های خانواده، مدل فرایند و محتوای خانواده.

---

* دانشیار و روان‌شناسی تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، واحد مرودشت دانشگاه آزاد اسلامی و عضو

قطب علمی خانواده دانشگاه شهید بهشتی، تهران (نویسنده مسئول). E-mail: Samani@miau.ac.ir

* دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی

مقدمه

در برخی از مطالعات محققان به بررسی میزان انطباق مدل‌های نظری مختلف با یکدیگر پرداخته‌اند (السون، گورال و تایسل^۱، ۲۰۰۷؛ پراسیتیپاب^۲، ۲۰۰۸). به طور مثال، السون و همکاران (۲۰۰۷) در مطالعه خود به بررسی نوع انطباق گونه‌های خانواده در مدل مدور ترکیبی^۳ با سبک‌های فرزندپروری در مدل بامریند^۴ (۱۹۹۱) پرداخته‌اند و یا پراسیتیپاب (۲۰۰۸) به مطالعه انطباق الگوهای ارتباطی خانواده کوئرر و فیتزپاتریک^۵ (۱۹۹۷) با سبک‌های مدیریت همفیل و کنز^۶ (۱۹۵۷) پرداخته است. داملاو و باتا^۷ (۲۰۰۰) نیز در مطالعه خود به بررسی الگوی ارتباطی خانواده در مدل نظری کوئرر و فیتزپاتریک (۱۹۹۷) با سبک تعارض زناشویی پرداختند. در این دسته از مطالعات محققان علاوه بر اعتبارسنجی مدل‌های نظری به تبیین نظری بیشتر مدل‌های مورد نظر خود می‌پردازند. در این مطالعه نیز هدف بررسی انطباق الگوهای ارتباطی خانواده در مدل کوئرر و فیتزپاتریک (۱۹۹۷) با گونه‌های مختلف خانواده در مدل فرایند و محتوای خانواده بوده است.

کوئرر و فیتزپاتریک (الف ۲۰۰۲) در مطالعه خود به معرفی چهار الگوی ارتباطی مختلف در خانواده بر اساس دو مؤلفه‌ی جهت‌گیری گفت و شنود^۸ و جهت‌گیری همنوایی^۹ می‌پردازند. منظور از مؤلفه‌ی جهت‌گیری همنوایی در ارتباطات، تأکیدی است که در روابط خانوادگی بر همسانی نگرشی، ارزشی و اعتقاد گذاشته می‌شود. خانواده‌هایی که از جهت‌گیری همنوایی بالایی برخوردار هستند، در تعاملات خود با یکدیگر به همسان و همگن شدن به لحاظ اعتقادی و نگرشی تأکید دارند. تأکید بر هماهنگی میان اعضای خانواده و پرهیز از تعارض‌های بین فردی از جمله شاخص‌ها در خانواده با جهت‌گیری همنوایی بالا است. در

-
- 1- Olson, Gorall, & Tiesel
  - 2- Prasitthipab
  - 3- circumplex model
  - 4- Baumrind
  - 5- Koerner, & Fitzpatrick
  - 6- Hemphill, & Coons
  - 7- Dumlaio, & Botta
  - 8- conversation
  - 9- confirmation

مقابل، خانواده‌هایی که دارای جهت‌گیری هم‌نوایی پایین هستند، ناهمگنی ارزشی و نگرشی و تعارض میان اعضاء از ویژگی‌های ارتباطی آنها به حساب می‌آید. منظور از جهت‌گیری گفت و شنود در الگوهای ارتباطی خانواده، وسعت و مدت زمان تعامل‌های اعضاء خانواده با یکدیگر می‌باشد (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲). خانواده‌هایی که از جهت‌گیری گفت و شنود بالایی برخوردارند، محیط خانواده مشوق اعضاء برای اظهار نظر و ترغیب‌کننده‌ی آنها برای شرکت در تعامل‌های خانوادگی می‌باشد و از ایده‌های جدید استقبال می‌کند (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۱۹۹۷).

نتیجه‌ی ترکیب جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیر هم‌نوایی چهار نوع الگوی ارتباطی مختلف می‌باشد. نوع اول، الگوی ارتباطی توافق‌کننده^۱ می‌باشد. در خانواده‌های توافق‌کننده هر دو مؤلفه‌ی جهت‌گیری هم‌نوایی و گفت و شنود در سطح بالایی قرار دارد. بدین معنا که در این گونه خانواده‌ها، اعضاء هم راغب به تعامل با یکدیگر و هم رسیدن به اتفاق نظر با یکدیگر هستند. نوع دوم، الگوی ارتباطی کثرت‌گرا^۲ می‌باشد. در این گونه خانواده‌ها جهت‌گیری گفت و شنود بالا است اما جهت‌گیری هم‌نوایی پایین می‌باشد. در خانواده‌های کثرت‌گرا اعضا نسبت به شنیدن اعتقادات و دیدگاه‌ها یکدیگر رغبت نشان می‌دهند اما تمایل برای اتفاق نظر در آنها پایین است. نوع سوم، الگوی حمایت‌کننده^۳ است. خانواده‌هایی با الگوی حمایت‌کننده، جهت‌گیری هم‌نوای زیاد و جهت‌گیری گفت و شنود کم را نشان می‌دهند. در این گونه خانواده‌ها اعضاء مایل نیستند با یکدیگر تعامل داشته باشند. اما بشدت تمایل به هماهنگی و اتفاق نظر در آنها دیده می‌شود. پایبندی به هنجارهای خانوادگی از ویژگی‌های عمده‌ی این دسته از خانواده‌ها می‌باشد. و نوع چهارم، الگوی ارتباطی به حال خود واگذارنده^۴ است. این نوع خانواده‌ها به لحاظ جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی در سطح پایینی قرار دارند. در واقع، در این گونه خانواده‌ها همگنی اعتقادی و ارزشی، تعامل بین فردی میان اعضاء و اطلاع از یکدیگر مورد توجه نمی‌باشد (کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲).

هر چند کوئرنر و فیتزپاتریک (۱۹۹۷) بر اساس دو مؤلفه‌ی جهت‌گیری هم‌نوایی و

-
- 1- consensual
  - 2- pluralistic
  - 3- protective
  - 4- laissez-faire

جهت‌گیری گفت و شنود اقدام به گونه‌شناسی^۱ سیستم خانواده به لحاظ الگوی ارتباطی نموده‌اند، اما هر یک از این الگوهای ارتباطی در کدام گونه از خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوا ظاهر می‌شوند؟

سامانی^۲ (۲۰۱۱) در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده^۳ بر اساس دو مؤلفه‌ی فرایند خانواده و محتوای خانواده اقدام به ارائه‌ی گونه‌شناسی جدیدی از خانواده می‌نماید. در این مدل نظری منظور از فرایندهای خانواده مجموعه کنش‌ها و مهارت‌هایی است که اعضای خانواده را برای انطباق با نیازها و شرایط جدید مهیا می‌سازد. از جمله این فرایندها مهارت‌های حل مسئله و تصمیم‌گیری، انعطاف‌پذیری، راهبردهای مقابله، مهارت‌های ارتباطی و انسجام خانوادگی^۴ می‌باشد. اساساً خانواده‌هایی با این مهارت‌ها از عملکرد مناسبی به لحاظ رفتارهای انطباقی فرزندان و والدگری مثبت (ماینل و هرینگشو^۵، ۲۰۰۷)، سلامت روانی و رضایتمندی از زندگی (کلارک و اسوالد^۶، ۱۹۹۶) برخوردارند. از جمله ویژگی‌های مهم مؤلفه‌ی فرایند در مدل فرایند و محتوای خانواده، قابلیت آموزش‌پذیری این مؤلفه می‌باشد. بدین معنا که از طریق برنامه‌های آموزشی می‌توان این مؤلفه را در خانواده تقویت نمود (سامانی، ۲۰۰۸). از ویژگی‌های دیگر مؤلفه‌ی فرایندهای خانواده، وابستگی آن‌ها به بافت اجتماعی می‌باشد. بر اساس این مدل اغلب فرایندهای خانوادگی در جوامع مختلف مشترک است اما این فرایندها می‌توانند در فرهنگ‌های مختلف تعریف و ماهیتی متفاوت داشته باشند. به‌طور مثال، فرایند حل مسئله به عنوان یک فرایند خانوادگی در جوامع فردگرا^۷، یک فرایند تکلیف‌مدار^۸ می‌باشد (بدین معنا که فرد مسئله را یک تکلیف فردی و شخصی تصور می‌کند که خود موظف به حل آن است). در حالی که در جوامع جمع‌گرا^۹ فرایند حل مسئله یک فرایند رابطه‌مدار^{۱۰} محسوب می‌باشد (بدین معنا که فرد در مواجهه با مسئله، یکی از عمده‌ترین منابع برای حل مسئله را

-
- 1- typology
  - 2- Samani
  - 3- the family process and content model
  - 4- family cohesion
  - 5- Maenle, & Herringshaw
  - 6- Clark, & Oswald
  - 7- individualism
  - 8- task oriented
  - 9- collectivism
  - 10- relation oriented

استفاده از شبکه ارتباط اجتماعی خود می‌داند). ویژگی سوم فرایندها در مدل فرایند و محتوا، سطح پیچیدگی آنها می‌باشد. این ویژگی وابسته به سه عامل "تعداد مهارت لازم برای اجرای یک فرایند" (برای اجرای برخی از فرایندها بکارگیری تعداد مهارت بیشتری لازم است)، "اهمیت موضوع مورد پردازش در یک فرایند" (تصمیم‌گیری برای انتخاب همسر بسیار دشوارتر و پیچیده‌تر از تصمیم‌گیری برای خرید یک پیراهن است. هر چند در هر دو مورد فرایند مورد استفاده فرایند تصمیم‌گیری می‌باشد) و "شرایط اجرای فرایند" (ابراز خود به عنوان یک فرایند در شرایط ناآشنا بسیار دشوارتر و پیچیده‌تر از زمانی است که فرد در یک موقعیت کاملاً آشنا قرار دارد) می‌باشد (سامانی، ۲۰۰۵).

منظور از محتوای خانواده داشته‌ها و پتانسیل‌های خانواده اعم از شغل، درآمد، محیط زندگی، سلامت جسمی و روانی، تسهیلات آموزشی و بهداشتی در دسترس و غیره می‌باشد. محتوای خانواده به ملزومات و امکانات لازم برای زندگی اشاره دارد. حضور بسیاری از این داشته‌ها برای شکل دهی و پایه‌گذاری زندگی زناشویی لازم می‌باشد. شاخص‌های مؤلفه محتوا (شغل، درآمد، تحصیلات، سلامت جسمی و غیره) در بسیاری از جوامع ملاک ازدواج قرار می‌گیرد و در اغلب جوامع قابلیت خانواده در مؤلفه‌ی محتوا نشانگر قابلیت‌های اجتماعی خانواده به حساب می‌آید. میزان قابلیت خانواده در این مؤلفه، عملکرد خانواده و اعضای خانواده را متأثر از خود می‌سازد. به‌طور مثال، درآمد کافی امکان دسترسی به تسهیلات درمانی و آموزشی مناسب‌تر را برای فرزندان ممکن می‌سازد (سامانی و صادق‌زاده، ۲۰۱۰).

بنابراین از ترکیب فرایند و محتوای خانواده چهار گونه خانواده قابل تفکیک می‌باشد. گونه‌ی اول خانواده‌های سالم، این گونه از خانواده‌ها به لحاظ فرایند و محتوای خانواده از قابلیت مناسبی برخوردار هستند. مطابق مدل فرایند محتوا، این گونه از خانواده دارای پیامدهای روان‌شناختی بسیار مناسبی هستند (سامانی، ۲۰۰۸). گونه‌ی دوم خانواده‌های غیر سالم هستند، که به لحاظ محتوا و فرایند خانوادگی از کیفیت پایینی برخوردارند. بدین معنا که مهارت‌هایی از قبیل مهارت حل مسئله، تصمیم‌گیری، مقابله، انعطاف‌پذیری در این گونه خانواده‌ها بسیار ضعیف است و از امکانات مناسبی نیز برای زندگی برخوردار نمی‌باشند. گونه‌ی سوم خانواده، خانواده‌های مشکل‌دار می‌باشند. خانواده‌های مشکل‌دار در مدل فرایند و محتوا به نوع قابل

تفکیک می‌باشند: مشکل‌دار محتوایی و مشکل‌دار فرایندی. خانواده‌های مشکل‌دار محتوایی به لحاظ فرایند خانواده قوی هستند اما از امکانات کافی (همانند درآمد، شغل، تحصیلات و سلامت جسمی) برای زندگی برخوردار نمی‌باشند. در مقابل، خانواده‌های مشکل‌دار فرایندی دارای محتوا و امکانات مناسب برای زندگی برخوردارند اما به لحاظ مهارت‌های زندگی (فرایندها) وضعیت مناسبی ندارند (سامانی، ۲۰۱۱).

مفروضه اصلی مدل فرایند و محتوا بر این نکته تأکید دارد که کارایی نظام خانواده وابسته به وضعیت فرایند و محتوای خانواده است. بدین معنا که ضعف در هر یک از این دو مؤلفه (فرایند و محتوا) نظام خانواده را با مشکلات متعددی همانند کاهش انگیزش تحصیلی (صالحی، ۱۳۸۸)، عملکرد تحصیلی پایین فرزندان (جعفری، ۱۳۸۸؛ دیرینگ، کرایدر، سیمپکینز و وایز، ۲۰۰۶)، احساس خود گسستگی (کاملی و سامانی، ۲۰۰۸)، سطح سلامت پایین (سامانی و عبدالله‌زاده، ۲۰۰۹) مواجه می‌سازد. بنابراین هدف این مطالعه نیز بررسی الگوهای ارتباطی هر یک از گونه‌های مختلف خانواده در مدل فرایند و محتوا بود. بدین ترتیب که هر یک از گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوا از چگونه الگوی ارتباطی استفاده می‌کنند. سؤال پژوهش در این مطالعه نیز عبارت بود از: هر یک از گونه‌های خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوا دارای چگونه الگوی ارتباطی می‌باشد؟

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی- پس از وقوع است. بدین ترتیب که به توصیف الگوی ارتباطی رایج در هر یک از گونه‌های خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده پرداخته شد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل تمام دانش‌آموزان دبیرستانی شهر شیراز بود. ۳۸۰ دانش‌آموز (۱۸۸ دختر و ۱۹۲ پسر) دبیرستانی به شیوه‌ی خوشه‌ای تصادفی چند مرحله‌ای از میان دو ناحیه‌ی آموزش و پرورش شهر شیراز انتخاب شدند. سپس از هر ناحیه یک مدرسه‌ی پسرانه و یک مدرسه‌ی دخترانه انتخاب و بعد از آن از هر پایه‌ی تحصیلی (اول، دوم و سوم) یک کلاس انتخاب و همه دانش‌آموزان کلاس به عنوان گروه نمونه انتخاب شدند. میانگین و انحراف معیار کل نمونه به ترتیب ۱۶/۴۴ و ۱/۰۰ در دانش‌آموزان دختر

۱۶/۴۸ و ۱/۰۶ و در دانش‌آموزان پسر ۱۶/۳۵ و ۰/۹۰ به دست آمده است.

ابزار

در این پژوهش از مقیاس خودگزارشی فرایند خانواده^۱، مقیاس خودگزارشی محتوای خانواده^۲ و مقیاس الگوهای ارتباطی خانواده^۳ استفاده شده است، که عبارتند از:

۱- **مقیاس خودگزارشی فرایند خانواده.** مقیاس خودگزارشی فرایند خانواده توسط سامانی (۱۳۸۶، ۲۰۰۸) بر اساس مدل فرایند و محتوا تهیه و طراحی شده و شامل ۴۳ سؤال مدرج پنج نمره‌ای (طیف لیکرت از کاملاً موافقم=۵ تا کاملاً مخالفم=۱) می‌باشد. نمره‌ی کل مقیاس از طریق جمع نمره‌ی سؤال‌ها تقسیم بر تعداد آن‌ها محاسبه می‌گردد. این مقیاس مهارت‌هایی از قبیل مهارت ارتباطی، مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری، انسجام و احترام متقابل و باورهای مذهبی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. نمره کل این مقیاس نشانگر قابلیت خانواده در مهارت‌های زندگی است. پایایی این مقیاس به شیوه‌ی بازآزمایی (با فاصله‌ی دو هفته تا یک ماه) ۰/۸۳ و به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۶ گزارش شده است (سامانی، ۲۰۰۸).

۲- **مقیاس خودگزارشی محتوای خانواده.** مقیاس خودگزارشی محتوای خانواده توسط سامانی (۲۰۰۸) و سامانی و صادق‌زاده (۲۰۱۰) برای ارزیابی بُعد محتوا در مدل نظری فرایند و محتوا طراحی شده است و شامل ۳۸ سؤال مدرج پنج نمره‌ای از کاملاً موافقم=۵ تا کاملاً مخالفم=۱ است. نمره‌ی کل این مقیاس نیز از طریق جمع نمره‌ی کل سؤال‌ها تقسیم بر تعداد آن‌ها محاسبه می‌گردد. پایایی این مقیاس به شیوه‌ی بازآزمایی ۰/۷۵ و به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۹ گزارش شده است (سامانی و صادق‌زاده، ۲۰۱۰).

به منظور تعیین گونه‌ی خانواده برای هر یک از دانش‌آموزان از دو مقیاس خودگزارشی فرایند خانواده و محتوای خانواده استفاده شد. بر اساس نمره برش ۳ برای هر مقیاس و بر اساس یک الگوی وابسته (متعامد) به صورت زیر اقدام به گونه‌شناسی خانواده گردید.

۳- **مقیاس الگوی ارتباطی خانواده.** مقیاس الگوهای ارتباطی خانواده توسط ریچی^۴ و

-
- 1- Self-report Family Process Scale (SFP Scale)
  - 2- Self-report Family Content Scale (SFC Scale)
  - 3- Family Communication Pattern Scale
  - 4- Ritchie

		محتوا (قوی)		
		خانواده سالم (خانواده با کفایت)	خانواده دارای مشکل فرایندی	
ضعیف	فرایند (قوی)	خانواده دارای مشکل محتوایی	خانواده غیرسالم	
		ضعیف		

الگوی گونه شناسی خانواده در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده

فیتزپاتریک (۱۹۹۰) طراحی شده و شامل دو بُعد جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری همنوایی می‌باشد که مبنایی برای تشخیص الگوی ارتباطی خانواده است. این مقیاس توسط کورش‌نیا و لطیفیان (۱۳۸۶) برای استفاده در ایران مورد اعتباریابی قرار گرفته و دارای ۲۶ سؤال مدرج پنج نمره‌ای (کاملاً موافقم=۵ تا کاملاً مخالفم=۱) می‌باشد که ۱۵ سؤال آن مربوط به جهت‌گیری گفت و شنود و ۱۱ سؤال دیگر مربوط به جهت‌گیری همنوایی است. ضریب آلفای کرونباخ برای این دو عامل در این مطالعه به ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۸۶ محاسبه گردید.

یافته‌ها

جدول ۱ شاخص‌های توصیفی مانند میانگین و انحراف معیار و ضرایب همبستگی ساده متغیرهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول ۱. میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی ساده میان متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳
۱- فرایند	۴/۰۷	۰/۶۵			
۲- محتوا	۳/۸۱	۰/۶۸	۰/۳۷		
۳- گفت و شنود	۳/۴۴	۰/۷۹	۰/۵۷	۰/۴۹	
۴- همنوایی	۲/۷۲	۰/۸۸	-۰/۲۸	۰/۲۶	-۰/۲۷

کلیه ضرایب در سطح $P < 0.01$ معنادارند

همان‌گونه که از نتایج جدول ۱ بر می‌آید، متغیر گفت و شنود دارای همبستگی مثبت معنادار با دو مؤلفه فرایند و محتوای خانواده می‌باشد. از سوی دیگر، عامل همنوایی دارای

همبستگی منفی معنادار با مؤلفه‌ی فرایند خانواده و گفت و شنود می‌باشد. همچنین عامل همنوایی دارای همبستگی مثبت معنادار با مؤلفه‌ی محتوای خانواده می‌باشد. به منظور مقایسه‌ی میزان جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری همنوایی در گونه‌های مختلف خانواده (سالم، غیرسالم، مشکل‌دار فرایندی و مشکل‌دار محتوایی) در مدل فرایند و محتوای خانواده، از آزمون تحلیل واریانس یک راهه استفاده شد. جدول ۲ میانگین متغیرهای گفت و شنود و همنوایی در گونه‌های مختلف خانواده و جدول ۳ نتایج آزمون تحلیل واریانس یک راهه را نشان می‌دهند. لازم به توضیح است همگنی واریانس متغیرهای همنوایی و گفت و شنود در گروه‌ها قبل اجرای این آزمون بررسی و برقراری این پیش فرض محرز گردید.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار ابعاد الگوی ارتباطی در گونه‌های مختلف خانواده

گونه‌های مختلف خانواده			مؤلفه‌های الگوی ارتباطی	
غیر سالم	مشکل‌دار نوع الف	مشکل‌دار نوع ب	سالم	گفت و شنود
۲/۸۳	۳/۳۳	۳/۳۹	۳/۸۷	همنوایی
۲/۸۹	۲/۷۴	۲/۸۵	۲/۴۰	

مشکل‌دار نوع الف: خانواده‌هایی که به لحاظ فرایندهای خانوادگی دارای مشکل ولی از نظر محتوا دارای کفایت هستند.

مشکل‌دار نوع ب: خانواده‌هایی که به لحاظ محتوای خانوادگی دارای مشکل ولی از نظر فرایند دارای کفایت هستند.

جدول ۳. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک راهه برای مقایسه ابعاد الگوی ارتباطی در گونه‌های مختلف خانواده

متغیرهای وابسته	منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	نسبت F	سطح p
گفت و شنود	بین گروهی	۷۰/۷	۳	۲۳/۵	۵۲/۳	<۰/۰۰۱
	درون گروهی	۱۶۹/۵	۳۷۶	۰/۴۵		
همنوایی	بین گروهی	۱۸/۳	۳	۶/۱	۸/۲	<۰/۰۰۱
	درون گروهی	۲۸۰/۷	۳۷۶	۰/۷		

نتایج آزمون شفه در تبیین نتایج آزمون تحلیل واریانس یک راهه برای مقایسه‌ی میزان

گفت و شنود در گونه‌های مختلف خانواده حاکی از آن بود که میانگین گفت و شنود در خانواده‌های سالم ($\bar{X}=3/87$) به‌طور معناداری بیش از دیگرگونه‌های خانواده می‌باشد. هم چنین میانگین گفت و شنود در خانواده‌هایی که دارای مشکل محتوایی ($\bar{X}=3/39$) به‌طور معناداری بیشتر از خانواده‌های غیرسالم می‌باشد. هم چنین میانگین گفت و شنود در خانواده‌هایی که دارای مشکل فرایندی بودند ($\bar{X}=3/33$) به‌طور معناداری بیشتر از خانواده‌های غیرسالم است. جدول شماره ۴ نشانگر نتایج آزمون شفه برای بُعد گفت و شنود در گونه‌های مختلف خانواده می‌باشد.

نتایج آزمون شفه در تصریح نتایج آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه‌ی میزان همنوایی در گونه‌های مختلف خانواده حاکی از آن بود که میزان همنوایی بطور معناداری در خانواده‌های سالم ($\bar{X}=2/40$) کمتر از دیگر گونه‌های خانواده است. جدول شماره ۵ نشانگر نتایج آزمون شفه برای مقایسه بُعد همنوایی در گونه‌های مختلف خانواده است.

جدول ۴. نتایج آزمون شفه برای مقایسه گونه‌های مختلف خانواده در بُعد گفت و شنود

گونه خانواده	سالم	دارای مشکل محتوایی	دارای مشکل فرایندی
سالم	-		
دارای مشکل محتوایی	۰/۴۲*	-	
دارای مشکل فرایندی	۰/۵۳*	۰/۰۶	-
غیرسالم	۱/۰۴*	۰/۵۶*	۰/۵۰*

* $p < 0/05$

جدول ۵. نتایج آزمون شفه برای مقایسه گونه‌های مختلف خانواده در بُعد همنوایی

گونه خانواده	سالم	دارای مشکل محتوایی	دارای مشکل فرایندی
سالم	-		
دارای مشکل محتوایی	۰/۴۵*	-	
دارای مشکل فرایندی	۰/۳۴	۰/۱۱	-
غیرسالم	۰/۴۹*	۰/۰۴	۰/۱۵

* $p < 0/05$

به منظور تعیین رایج‌ترین الگوی ارتباطی در میان گونه‌های مختلف خانواده به بررسی

توزیع چهارگونه الگوی ارتباطی یعنی کثرت‌گرا (گفت و شنود زیاد و همنوایی کم)، توافق‌کننده (گفت و شنود و همنوایی زیاد)، حمایت‌کننده (گفت و شنود کم و همنوایی زیاد) و به حال خود واگذارنده (گفت و شنود و همنوایی کم) در هر یک از گونه‌های خانواده در مدل فرایند و محتوای خانواده پرداخته شد. جدول ۴ نحوه‌ی توزیع الگوی ارتباطی مختلف در گونه‌های مختلف خانواده را ارائه می‌دهد.

جدول ۴. توزیع فراوانی و درصد الگوی ارتباطی بر اساس گونه‌های مختلف خانواده

الگوهای ارتباطی خانواده		مجدور خی				
گونه‌های خانواده	به حال خود واگذارنده	کثرت‌گرا	حمایت‌کننده	توافق‌کننده	χ^2	p
غیر سالم	۳۶ ٪۲۷/۹	۱۳ ٪۱۰/۱	۶۲ ٪۴۸/۱	۱۸ ٪۱۴	۴۵/۶۶	<۰/۰۰۱
مشکل‌دار محتوایی	۱۱ ٪۱۹/۲	۱۳ ٪۲۱/۱	۳۰ ٪۳۵/۱	۱۴ ٪۲۴/۶	۱/۷	<۰/۲۳
مشکل‌دار فرایندی	۱۲ ٪۲۰	۱۸ ٪۳۰	۱۷ ٪۲۸/۳	۱۳ ٪۲۱/۷	۳/۴	<۰/۱۷
سالم	۱۹ ٪۱۴	۶۷ ٪۵۰	۱۳ ٪۹/۷	۳۵ ٪۲۶/۱	۵۸/۳	<۰/۰۰۱

همان‌طور که از جدول ۴ برمی‌آید، در خانواده‌های سالم دو الگوی ارتباطی کثرت‌گرا و توافق‌کننده الگوی ارتباطی غالب محسوب می‌شود. به‌طوری‌که در ۵۰٪ از خانواده‌های سالم دارای الگوی ارتباطی کثرت‌گرا و در ۲۶٪ آن‌ها دارای الگوی ارتباطی توافق‌کننده هستند. از سوی دیگر، دو الگوی ارتباطی غالب در خانواده‌های غیرسالم به ترتیب حمایت‌کننده (۴۸/۱٪) و به حال خود واگذارنده (۲۷/۹٪) می‌باشند. در همین راستا، آزمون مجدور خی نشان داد که در دو گونه خانواده‌ی مشکل‌دار، الگوی ارتباطی غالبی قابل تشخیص نمی‌باشد.

بحث

اغلب مدل‌های مختلف روان‌شناختی در خصوص خانواده سعی بر آن دارند تا ضمن ارائه چارچوبی عینی و منطقی برای طبقه‌بندی خانواده به توصیف عملکرد آن‌ها بپردازند

(والش^۱، ۲۰۰۲). سامانی (۲۰۰۵) نیز در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده، ضمن معرفی چهار گونه‌ی مختلف خانواده به توصیف ابعاد عملکردی هر یک از این گونه‌های خانواده دارد. در واقع، اعتبار گونه‌شناسی خانوادگی در هر مدل نظری به قدرت تبیین گونه‌شناسی ارائه شده توسط آن مدل در خصوص ویژگی‌های مختلف در گونه‌های مختلف خانواده می‌باشد. به‌طور مثال، در مدل‌هایی که در گونه‌شناسی خود قائل به گونه‌ی خانواده سالم و یا متعادل هستند، تلاش بر آن است تا با مقایسه این دسته از خانواده‌ها با خانواده‌های غیرسالم و یا غیرمتعادل، نشان دهند که خانواده‌های سالمی که توسط آن‌ها تبیین شده‌اند، دارای عملکرد مناسب‌تری می‌باشند. به‌طور مثال، داملاو و باتا (۲۰۰۰) در مطالعه‌ی خود به مقایسه گونه‌های مختلف خانواده به لحاظ تعارض‌های زناشویی می‌پردازند. و یا السون و همکاران (۲۰۰۷) در مطالعه خود به بررسی سبک والدگری در گونه‌های مختلف مدل مدور ترکیبی می‌پردازند و سعی دارند تا نشان دهند که خانواده‌های متعادل در مدل مدور ترکیبی در مقایسه با دیگر گونه‌های خانواده در این مدل از سبک والدگری مناسب‌تری استفاده می‌کنند. مطالعه حاضر نیز نشان داد که خانواده‌های سالم در مدل بافت‌نگر فرایند و محتوا، دارای عملکردی متفاوت از خانواده‌های غیرسالم هستند. همان گونه که نتایج این مطالعه نشان داد خانواده‌های سالم دارای الگوی ارتباطی کثرت‌گرا و توافق‌کننده می‌باشند. در واقع، از آنجا که خانواده‌های سالم در مدل فرایند و محتوای خانواده به لحاظ فرایندهای خانوادگی از قابلیت مناسبی برخوردار هستند، فرصت تعامل بیشتر را برای اعضای خود مهیا می‌سازند و این مهیاسازی موجب می‌گردد تا اعضای خانواده بتوانند افکار و احساس‌های خود را بدور از کمترین تهدید ابراز نمایند. در خانواده‌های سالم در مدل فرایند و محتوا به دلیل مناسب بودن سطح مهارت تحمل، افراد در مقابل ایده‌های مختلف از خود قابلیت نشان می‌دهند.

نتایج این مطالعه همچنین نشان داد که الگوی ارتباطی غالب در خانواده‌های غیرسالم، حمایت‌کننده و به حال خود واگذارنده است. این مطلب نیز با تعریفی که مدل فرایند و محتوا برای خانواده‌ی غیرسالم ارائه داده است انطباق دارد. در واقع خانواده‌های غیرسالم به دلیل نقص در مهارت‌های ارتباطی در تعامل‌های درون خود میان اعضا با مشکلاتی روبرو می‌شوند که این مشکلات موجب گفت و شنود محدود میان آن‌ها می‌گردد. آنچه موجب همنوایی

1- Walsh

آن‌هاست احتمالاً پیوند نسبی اعضا با یکدیگر است. به طور کلی، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ویژگی الگوی ارتباطی دو گونه خانواده سالم و خانواده غیرسالم در مدل فرایند و محتوای خانواده با یکدیگر متفاوت است و مفروضه‌های این مدل در مورد این دو گونه خانواده تأیید می‌گردد. مطابق مدل بافت‌نگر فرایند و محتوای خانواده (سامانی و صادقی، ۲۰۱۰) در خانواده‌های سالم از یک سو کفایت فرایندها موجب تسهیل ابراز خود در میان اعضای خانواده می‌گردد و از سوی دیگر مناسب بودن سطح کیفی و کمی محتوای خانواده شرایط را برای تأمین و اجابت درخواست‌ها، احساس‌ها و افکار متنوع اعضا، مهیا می‌سازد. بدین ترتیب می‌توان در خانواده‌های سالم شاهد گفت و شنود زیادی میان اعضا بود و از سوی دیگر احترام به تفاوت‌های فردی در این دسته از خانواده‌ها، موجب می‌گردد تا هم‌نواپی کمی میان اعضا ملاحظه گردد. بدین ترتیب آنچه موجب عملکرد مناسب در میان اعضای خانواده سالم می‌گردد، مهارت‌های ارتباطی و امکانات کافی برای تأمین نیازهای متفاوت اعضا می‌باشد. عدم غلبه‌ی یک الگوی ارتباطی مشخص در دو گونه خانواده‌ی مشکل‌دار در مدل فرایند و محتوا نیز در پژوهش بیانگر این مطلب است که تنها کفایت و یا عدم کفایت خانواده در یکی از ابعاد فرایند و محتوا تضمین‌کننده‌ی نوع خاصی از الگوی ارتباطی در خانواده‌ها نمی‌باشد. این یافته نیز تأیید کننده‌ی موضوع متعامد بودن رابطه‌ی دو مؤلفه‌ی مدل یعنی فرایندهای خانواده و محتوای خانواده با یکدیگر می‌باشد که مدل فرایند و محتوای مدعی آن است (سامانی، ۲۰۰۸).

نتیجه‌گیری

در مجموع نتایج این مطالعه نشان داد که گونه‌های مختلف خانواده (بویژه خانواده‌های سالم و غیرسالم) دارای الگوهای متفاوت ارتباطی می‌باشند. این یافته از سویی بیانگر انطباق گونه‌شناسی مدل فرایند و محتوا با الگوی ارتباط خانوادگی کوثرنر و فیتزپاتریک (۱۹۹۷) است و از سوی دیگر نشانگر کفایت این مدل در تبیین عملکرد خانواده می‌باشد. از مهمترین محدودیت‌های این مطالعه دامنه‌ی تعمیم‌پذیری یافته‌های این مطالعه می‌باشد که تنها قابل تعمیم به جامعه دانش‌آموزان دبیرستانی می‌باشد. بدین لحاظ توصیه می‌گردد در مطالعات آتی هدف پژوهش حاضر با مطالعه جامعه‌های آماری متفاوت مورد بررسی قرار گیرد. عمده‌ترین

نتایج کاربردی این پژوهش روشن شدن اعتبار گونه شناسی خانواده توسط مدل بافت‌نگر خانواده می‌باشد. نتایج این مطالعه نشان داد که محققان و متخصصان بالینی خانواده می‌توانند از گونه‌شناسی خانواده در مدل بافت‌نگر خانواده در فرایندهای تشخیصی خود استفاده نمایند.

منابع

- جعفری، محمدعلی. (۱۳۸۸). *بررسی تأثیر دو مؤلفه‌ی فرایند و محتوای خانواده بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز.
- سامانی، سیامک. (۱۳۸۶). تهیه و طراحی مقیاس فرآیندهای خانوادگی برای خانواده‌های ایرانی. *مجله روانپزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار)*، ۱۴(۲) (پیاپی ۵۳)، صص. ۱۶۲-۱۶۸.
- صالحی، ساناز؛ سامانی، سیامک. (۱۳۸۹). *بررسی انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان در گونه‌های مختلف خانواده بر اساس مدل فرایند و محتوای خانواده*. خلاصه مقالات پنجمین کنگره آسیب‌شناسی خانواده، دانشگاه شهید بهشتی. تهران، ایران.
- صالحی، ساناز. (۱۳۸۸). *مقایسه‌ی انگیزش تحصیلی در گونه‌های مختلف خانواده بر اساس مدل فرایند و محتوای خانواده*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز.
- کاملی، شیلا. (۱۳۸۸). *مقایسه‌ی خودگسستگی در گونه‌های مختلف خانواده بر اساس مدل فرایند و محتوای خانواده در استان فارس و آذربایجان شرقی*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز.
- کوروش‌نیا، مریم؛ لصفیان، مرتضی. (۱۳۸۶). بررسی رابطه ابعاد الگوهای ارتباطات خانواده با میزان اضطراب و افسردگی فرزندان. *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، شماره ۱۰، صص. ۵۸۷-۶۰۰.

- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance abuse. *Journal of Early Adolescence*, 11 (1), 56-95.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1996). Satisfaction and Comparison Income. *Journal of Public Economics*, 61, 359-381.
- Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., & Weiss, H. (2006) Family involvement in school and low-income children's literacy: longitudinal associations between and within families. *Journal of Educational Psychology*, 98, 653-664.
- Dumlao, R., & Botta, R. A. (2000). Family communication patterns and the conflict styles young adults use with their fathers. *Communication Quarterly*, 48 (2), 174-189.
- Hemphill, J. K., & Coons, A. E. (1957). "**Development of the leader behavior description questionnaire.**" In S. Prasitthipab (2008). Family Communication Patterns: Can They Impact Leadership Styles? Graduate Studies and Research, Masters Theses. Western Kentucky University.
- Kameli, S., & Samani, S. (2008). **Family functions and self-discrepancy.** Paper presented in World Congress 2009 of the world federation for mental health. Athen, Greece.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (1997). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and conformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, 48, 59-75.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002_a). **Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation.** *Communication Yearbook*, 26, 37-69.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002_b). Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, 12 (1), 70-91.
- Maenle, R., & Herringshaw, D. I. (2007) **Positive family communication.** The Ohio State University. Fact Sheet. FLM-FS-1-3.
- Olson, D. H., Gorall, D. M., & Tiesel, J. W. (2007). **Faces IV and the Circumplex Model.** Retrieved August 29, 2008 from <http://www.facesiv.com/pdf/2.development.pdf>.
- Prasitthipab, S. (2008). **Family Communication Patterns: Can They Impact Leadership Styles? Graduate Studies and Research,** Masters Theses. Western Kentucky University.
- Ritchie, L. D., & Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring interpersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17 (4), 523-544.

- Samani, S., & Abdolahi, N. (2009) *Family functions and adolescent mental health*. Paper presented in the World Congress 2009 of the World Federation for Mental Health, Athens, Greece, September 2-6.
- Samani, S. (2011). Family process and content model: a contextual model for family studies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 30, 2285-2292.
- Samani, S. (2005) *Family process and content model*. Paper presented in International Society for Theoretical Psychology Conference, Cape Town, South Africa, June 20-24.
- Samani, S. (2008) *Validity and reliability of the family process and content scales*. Paper presented in the XXIX international Congress of Psychology, Berlin, Germany, July, 20-25.
- Samani, S., & Sadeghzadeh, M. (2010). Reliability and validity of the self-report family context scale. *Psychological Reports*, 106, 539-547
- Walsh, F. (2002). *Normal family processes*. Third edition. Guilford Publication, Inc. USA.